

Serhii Stepanenko
*Candidate of Economic Sciences, Docent,
Associate Professor at the Department of Economic
Cybernetics and Economic Security Management
Kharkiv National University of Radio Electronics*

Степаненко С.В.
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної кібернетики
та управління економічною безпекою
Харківського національного університету радіоелектроніки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6132-328X>*

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-452-8-48>

AGRO-INCLUSION AS A STRATEGIC DIRECTION FOR THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE AND RURAL AREAS OF UKRAINE

АГРОІНКЛЮЗІЯ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА І СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Сільське господарство – базовий сектор економіки України, який у значній мірі визначає стратегічні вектори її розвитку, зовнішньоекономічний потенціал та є виключним у призмі забезпечення довгострокової продовольчої безпеки не тільки України, але й світу. Попри тривалу війну та активні бойові дії, які відбуваються на території України, сільське господарство залишається практично єдиним видом економічної діяльності, який протягом останніх років демонструє ознаки сталості та збереження потенціалу економічного зростання. За даними Державної служби статистики України в умовах війни 79,1% сільськогосподарських підприємств України у 2022 році отримали прибуток із середнім рівнем рентабельності операційної діяльності 21% [1]. При цьому, за умовами розвитку сільське господарство і сільські території України залишаються найменш інклюзивними з позицій умов та якості роботи і життя сільського населення країни. Середній рівень заробітної плати, традиційно, постає у антилідерах серед інших видів економічної діяльності. У 2022 році середньомісячна заробітна плата найманого персоналу аграрних підприємств склала 12243 грн (близько 59 дол США), що становить 82,5% від середнього значення по національній економіці. Загострюється за останні десятиріччя проблема зайнятості населення сільських територій. Високими є показники безробіття на селі, зниження частки молоді та амплітуди їх коливань. У сільській місцевості значно більшої є частка неформально зайнятих осіб – 68,9%, тобто близько 2/3 населення сільських територій отримують доходи виключно від сільськогосподарської діяльності, які характеризуються відсутністю стабільності і рівномірності надходжень, оскільки залежать від сезонності та природно-кліматичних умов.

Менш якісною структурою у порівнянні з містами країни характеризують також індикатори джерел доходів сільського населення. Максимальною за структурою економіки є частка немонетарних доходів та високою частка доходів неекономічного характеру (пенсії, стипендії, соціальна допомога тощо). Частка доходів від оплати праці коливається у середньому діапазоні 42-54% [1].

Суттєві інклюзивні розриви спостерігаються також у характері диференціації доходів та прибутків аграрних бізнес-суб'єктів. Традиційно, у більшості

сільськогосподарських підприємницьких структур домінують комерційні підходи до управління, що зумовлює низький рівень соціальної відповідальності агрокомпаній і власників агробізнесу (виключення становлять крупні агрохолдинги України). Це значно обмежує та стримує потенціал інклюзивного розвитку аграрного сектору і сільських територій, який за умов істотної обмеженості державних ресурсів у значній мірі ґрунтується на добровільних ініціативах бізнесу. Як зауважують експерти «Інституту економіки та прогнозування НАН України» основними бенефіціарами аграрного бізнесу, за умов повільних темпів її модернізації та якісних трансформацій, є власники бізнесу, які отримують надприбутки [2]. Такий підхід до господарювання на селі є традиційним для української аграрної економіки, проте, поступово вичерпує її ресурс і призводить до появи значних інклюзивних розривів між рівням якості населення міст і сільських територій. Зростає різниця між доходами власників агробізнесу і іншими мешканцями сільських територій, яка позначається на рівні якості життя та доступності умов і благ, необхідних для всебічного розвитку і існування людини. Крім того, домінування комерційного підходу у агроменеджменті, не відповідає світовим трендам і векторам стратегічної орієнтації на досягнення цілей сталого розвитку, з якими тісно корелює сільськогосподарська інклюзія.

Істотною проблемою за останні роки залишається проблема доступності мешканців сільських територій до якісних умов розвитку. Значно скорочується кількість об'єктів соціальної інфраструктури та доступу населення до умов якісного життя (низький рівень транспортної інфраструктури, доступність медичних послуг, освіта, духовний розвиток та відпочинок); не всі сільські території й досі мають інфраструктурне покриття для стабільного інтернет-з'єднання; низьким є рівень соціальної активності сільського населення та доступу до вирішення важливих питань місцевого самоуправління; соціально непопулярною залишається проблема гендерної рівності на селі.

Результати досліджень дозволили виявити декілька ключових проблем інклюзивного розвитку сільського господарства і сільських територій України:

1) проблема повільного та проблемного переходу до більш якісного ринку аграрної праці та підвищення рівня доходів мешканців села;

2) зростання інклюзивних розривів у рівні доходів та якості життя мешканців міст та сільських територій;

3) низький рівень соціальної відповідальності аграрного бізнесу, який за умов традиційної обмеженості фінансового потенціалу держави, може стати джерелом інклюзивного розвитку сільського господарства і сільських територій;

4) занепад соціальної інфраструктури села;

5) низька соціальна активність мешканців сільських територій;

6) тривалість військової агресії та бойових дій на території країни.

Вирішення цих проблем, на нашу думку, потребує розробки і імплементації у практику господарювання й управління інклюзивних агромоделей розвитку, основою яких має стати соціальна справедливість, доступність, рівні можливості та високий рівень соціальної відповідальності всіх учасників суспільного аграрного процесу. Аграрна інклюзія має стати основою для моделей стратегічного розвитку сільського господарства і сільських територій України. Інклюзивні агромоделі потребуватимуть відповідного інституційного базису, який ґрунтується на інклюзивних державних та суспільних інституціях. Такі інститути, на думку Майовець С.О., Майовець Я.М. мають визначатись мотиваційними характером та спонукати як державні, так і місцеві органи управління до активності та соціально-економічної справедливості розвитку галузей, територій та місцевостей [3]. Інклюзивний розвиток має розглядатись як інструмент досягнення цілей сталого

розвитку аграрного сектору і сільських територій на всіх рівнях господарського управління. Виключно важливим є зміна розуміння і сприйняття цінностей інклюзивного розвитку з боку власників аграрного бізнесу, добровільні ініціативи власників якого у майбутньому можуть стати міцним фінансовим підґрунтям досягнення аграрної інклюзії та цілей сталого розвитку сільських територій. Військовий конфлікт, який має місце в Україні та його наслідки, які відчуватимуться знаний період часу, потребуватиме пошуку нестандартних рішень у залученні фінансових ресурсів, необхідних для відновлення національної економіки. Одним з таких варіантів може стати соціальна відповідальність аграрного бізнесу. Автори розглядають соціальну відповідальність агробізнесу як один з ключових елементів механізму аграрної інклюзії та джерело досягнення цілей сталого розвитку сільського господарства і сільських територій. Крім соціальної відповідальності аграрного бізнесу, складовими елементами механізму реалізації агроінклюзії, на думку авторів, можуть стати: організаційно-управлінський механізм, інноваційний механізм, фінансово-економічний механізм, соціально-культурний механізм та механізм цифрових трансформацій (рис. 1).

Рис. 1. Механізм становлення й розвитку циркулярної агроінклюзії

Джерело: удосконалено автором за [3; 4]

За умов майбутнього розвитку сільськогосподарська інклюзія має тісні конвергенційні зв'язки із визначальними процесами у аграрному секторі: вона може постати вихідним етапом для забезпечення інклюзивного економічного зростання, інклюзивного розвитку та створення суспільної інклюзивної агроекономіки в Україні. Це, у свою чергу, формує необхідні передумови для реалізації стратегічних національних ініціатив у напрямку досягнення цілей сталого розвитку сільського господарства і сільських територій країни.

Література:

1. Сільське господарство України. 2022. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>
2. Інклюзивний сільський розвиток в Україні: монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України О.М. Бородіної; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2020. 257 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/330.pdf>

3. Майовець Є.О., Майовець Я.М. Інклюзивна інституційна модель інноваційного розвитку аграрної економіки. *Вісник ЧНУ ім. Б. Хмельницького. Серія «Економічні науки»*. 2020. № 4. С. 114-118. DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5843-2020-4-114-122>

4. Strapchuk S. Mechanism for ensuring sustainable development of agricultural enterprises on the basis of circular economy. *Economic Analysis*. 2020. № 30. P. 33-40. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2020.02.033>.